

Jakab Dorottya – P. Tóth Teodóra

A rapid review módszerének kísérleti alkalmazása a nyelvtudományban. Szakirodalmi áttekintés az iskolai szövegalkotással kapcsolatos magyar nyelvű empirikus kutatásokról

A szakirodalmi áttekintés a tudományos kutatómunkák elengedhetetlen lépése. A hazai tudományos munkákban a hagyományos szakirodalom-feltérési eljárások, a nemzetközi szakirodalomban azonban a részletesebb áttekintésre alkalmas gyakorlatok alkalmazása jellemző. A *systematic review* és *rapid review* az orvostudomány területéről származó, szigorú módszertannal rendelkező áttekintési mód, amely egy adott témához kapcsolódó tudományos munkák feltérását és feldolgozását teszi lehetővé. Mivel a hazai gyakorlatban nem jellemző ilyen áttekintések készítése, a tanulmány elsődleges célja, hogy a *systematic review* és a *rapid review* módszertanát ismertesse. Emellett a tanulmány bemutat egy olyan kísérletet is, amely a *rapid review* módszerét magyar nyelvű szakcikkek áttekintésében alkalmazza. Az áttekintés témája a szövegalkotás tanítása a közoktatásban. A kísérlet eredményei rámutatnak arra, miért lenne fontos egyre több szisztematizált áttekintés készítése magyar nyelven is.

Bevezetés

A szakirodalom-feltérés a tudományos munka egyik megkerülhetetlen lépése, ennek módszereiben azonban az egyre nagyobb mértékű digitalizáció alapvető változásokat hozott az elmúlt évtizedekben. Az internetes keresőfelületek, adatbázisok olyan lehetőségeket nyújtanak az információkeresésre, amelyek a hagyományos könyvtári környezetben nem lennének kivitelezhetők. Ugyanakkor ez az információbőség kihívásokat is jelent a kutatók számára. Míg a digitális felületeken való keresés kétségtelenül egyszerű és gyors, nem ritka, hogy ez az egyszerűség és gyorsaság a találatok pontosságának rovására megy (Kokas–Sennyey 2011).

A szisztematikus áttekintés (*systematic review*) az egy meghatározott témához kapcsolódó tudományos munkák áttekintésének egyik lehetséges módja, amely a hagyományos szakirodalmi áttekintéseknél pontosabb képet adhat az adott témáról. Leggyakrabban orvosi és egészségügyi szakterületeken alkalmazzák, de ettől függetlenül hatékony és alapos képet adó áttekintési módszer más tudományterületek számára is (1).

A fenti módszer egyik legfőbb előnye az, hogy részletes áttekintést ad egy adott témáról. Ebből adódóan hatékonyan alkalmazható például a kevésbé feltárt kutatási területek feltérképezésére, a korábbi kutatási eredmények összevetésére, új problémafelvetések megfogalmazására stb. Szintén előnye a módszernek az, hogy mivel célja az adott témával kapcsolatos valamennyi elérhető tudományos munka áttekintése, alkalmazásával hatékonyan csökkenthető a kutatói elfoglaltság mértéke. Továbbá előnyei közé tartozik az is, hogy meghatározott és szigorú módszertana miatt egy ilyen áttekintés jól

átlátható és könnyen reprodukálható. Ennek köszönhetően pedig megismételhető, vagyis például könnyen frissíthető akkor, ha már nagyszámú újabb munka keletkezett egy adott témában (1).

A módszer hátrányaként leginkább a nagy idő- és munkaerőigénye említhető, egy szisztematikus áttekintés elkészítéséhez ugyanis jellemzően többéves kutatómunkára van szükség, amelyet minimum kettő, de akár annál több kutatónak kell végeznie. Emellett a szisztematikus áttekintés hátránya lehet az a tény is, hogy mivel a módszer jellemzően egyetlen nagyon konkrét kutatási kérdés megválaszolását teszi lehetővé, meglehetősen szűk a látóköre ahhoz képest, hogy mekkora feladatot jelent az elkészítése (1).

A szisztematikus áttekintés módszerének alkalmazása a nemzetközi szinten egyre több tudományterületen válik egyre gyakoribbá, magyar nyelven azonban egyelőre kevésbé jellemző ilyen jellegű munkák készítése. Kutatásunknak ezért elsődleges célja ismertetni a szisztematikus áttekintés alapvető módszertanát, példát mutatni egy hasonló elvek mentén elvégzett, kisebb volumenű áttekintésre, valamint hasonló áttekintő munkák készítésére ösztönözni a magyar kutatókat.

Az alábbiakban bemutatott irodalomfeltárás a szisztematikus áttekintés módszerének egy lehetséges alkalmazására irányuló kísérlet. A kísérlet célja annak vizsgálata, hogy milyen hatékonysággal, illetve milyen korlátokkal alkalmazható egy adott szűkebb kutatási területen eddig megjelent tudományos munkák összegzésére, alaposabban és kevésbé feltárt témák azonosítására az eljárás. Az adatgyűjtési protokoll kidolgozása során szempont volt, hogy megmaradjon a szisztematikus áttekintés egyik legfontosabb előnye, az objektivitás, ugyanakkor a kísérleti jellegre való tekintettel a hagyományos szisztematikus áttekintéshez képest szűkebb kerete legyen a keresésnek. Az irodalomfeltárás témájának kiválasztásakor szempont volt az is, hogy egy az anyanyelv-pedagógiában kiemelt jelentőségű, ugyanakkor más területekhez képest kevésbé feltárt témakör legyen a kutatás területe.

Elméleti háttér

A téma megjelölése és bemutatása

Az Európai Tanács 2004-es jelentésében felszólította a tagállamokat az ún. közös európai referenciakeret alkalmazására, amelynek egyik eleme a 2002 februárjában bemutatott (majd 2004-ig kiegészített és átdolgozott) nyolc kulcskompetencia beemelése a tagállamok oktatási rendszerébe (2). E lista első eleme az anyanyelvi kommunikáció, amely meghatározása szerint „[...] a gondolatok, érzések és tények szóbeli és írásbeli formában történő kifejezésének és értelmezésének képessége (szövegértés, beszéd, olvasás és írás), valamint a megfelelő módon történő nyelvi érintkezés képessége a társadalmi és kulturális kontextusok teljes skáláján – az oktatásban és képzésben, a munkahelyen, otthon és a szabadidőben.” (2). A 2012-es és a 2020-as Nemzeti alaptanterv egységesen hét kulcskompetenciát határoz meg „az Európai Unió által ajánlott kulcskompetenciákból kiindulva, arra építve, de a hazai sajátosságokat figyelembe véve”, amelyek közül a második a kommunikációs kompetenciák (anyanyelvi és idegen nyelvi) jelentik. Az Európai Tanács jelentésével

szemben a Nemzeti alaptanterv egyik változata sem tartalmazza a kulcskompetenciák meghatározását vagy tartalmuk részletes kifejtését, az így sem kérdéses azonban, hogy az írásbeli szövegalkotás képessége az anyanyelvi kulcskompetencia egyik központi eleme (NAT 2012; NAT 2020). A magyar nyelv és irodalom műveltségterület alapelvei között ugyan nem említi az érvényben lévő alaptanterv az írásbeli szövegalkotás elsajátítását, a célok között azonban több ponton megjelenik a szövegalkotás, a gondolatok kifejezésének a képessége. A dokumentum az általános célok megfogalmazásakor nem választja el egymástól az írásbeli és a szóbeli szövegalkotás fejlesztését, a tanulási eredményeket ismertető szakaszban azonban már részletes kifejtését találjuk az írásbeli szövegalkotással kapcsolatban meghatározott elvárásoknak a közoktatás egyes iskolafokaihoz rendelve, amelyeket a kerettantervek részleteznek (NAT 2020; Kerettanterv 2020). A 2020-as Nemzeti alaptantervet számos szakmai szervezet illetve komoly kritikával. A tanulmánynak nem célja a 2012-es és a 2020-as alaptanterv összehasonlító elemzése, a továbbiakban mint jelenleg is érvényben lévő dokumentumra, a 2020-as NAT-ra hivatkozik.

Az írásbeli szövegalkotás fejlesztése összetett feladat, amely a kulcskompetenciákra jellemző módon nem valósítható meg egyetlen tantárgy keretében. Az Egyesült Államokban már az 1970-es években megjelent a Writing Across the Curriculum irányzata, amely keresztntantervi területként kezeli az írásbeli szövegalkotást, de a hazai szakirodalomban is korán megfogalmazódik a fogalmazáskészség tantárgyakon átívelő fejlesztésének igénye (Nagy 2013: 60). Ennek ellenére közel fél évszázaddal később „a fogalmazástanítás az idővel és a tantervvel folytatott folyamatos birkózás miatt [továbbra is] meglehetősen elhanyagolt területe, valóban »neuralgikus pontja« az oktatásnak” (Tolnai Varga 2018: 29).

Az írásbeli szövegalkotás képessége fontos szerepet tölt be abban, hogyan boldogulnak a diákok az iskolában, az érettségien, vagy felnőttként a munka világában. “(...) a szövegalkotási képesség aktuális fejlettségéről azonban kevesebbet tudunk, hiszen nincsenek friss országos adataink róla, emellett a hazai szakirodalomban csekély mennyiségű kutatás kapcsolódik a szövegtermékek vizsgálatához” (Juhász 2021). Az általános és középiskolai fogalmazástanítás és -tanulás kutatása sem áll a szaktudományos érdeklődés középpontjában. Az Anyanyelv-pedagógia című folyóiratban például az elmúlt tíz évben összesen 15 írásbeli szövegalkotással kapcsolatos írás jelent meg, ebből mindössze kilenc tárgyal a közoktatásbeli fogalmazástanítással kapcsolatos kutatásokat és módszertani javaslatokat.

A szisztematikus áttekintés (systematic review) és a gyorsított áttekintés (rapid review) módszeréről

A szisztematikus áttekintés tehát a szakirodalom-feltárás egyik lehetséges módszere. Célja lehet egyrészt az, hogy felkutasson, összefoglaljon, osztályozzon és szintetizáljon minden tudományos munkát, amely a szerzők által előre meghatározott témához kapcsolódik, másrészt pedig az is, hogy rávilágítson arra, milyen kutatás szempontjából kevésbé reprezentált területei vannak egy meghatározott témának. Módszertanának alapjait számos idegen nyelvű munka leírja, az egyik

leggyakrabban használt és hivatkozott útmutató a *Cochrane kézikönyv a szisztematikus áttekintésekhez* (*Cochrane Handbook for Systematic Reviews of Interventions*) (1; 2).

A szisztematikus áttekintések elkészítésének hét alapvető lépése van. Az első lépés annak a kutatási kérdésnek a pontos meghatározása, amelyre az áttekintés a szakirodalmak feltérképezése, szintetizálása és kategorizálása által válaszolni fog. Ezután ki kell dolgozni azt az adatgyűjtési protokollt, amelyet a szerzők az áttekintés elkészítése során alkalmazni fognak. E második lépés során kell rögzíteni azt, hogy melyek azok az adatbázisok, amelyekből a szerzők összeállítják az elolvasandó szakirodalmakat. Ekkor kell meghatározni azt, hogy milyen kulcsszók használatával folyik majd a keresés. Továbbá a protokoll rögzítésekor kell sor keríteni annak meghatározására is, hogy melyek azok a szempontok, azok a szakirodalmi kategóriák, amelyek nem számítanak relevánsnak a készülő áttekintésben. A protokoll meghatározása után kerülhet sor a meghatározott témához kapcsolódó tudományos munkák megkeresésére. A keresés lefolytatására napjainkban hatékony lehetőséget kínálnak a különböző internetes adatbázisok és keresőfelületek. A munkák keresését a meghatározott kritériumok alapján történő válogatás követi, amelynek célja a kutatás szempontjából irreleváns munkák kiszűrése, ezzel együtt pedig a találati listák leszűkítése csak a valóban releváns tételekre. A válogatás után az adatok elemzésére, majd szintetizálására kerül sor. E két lépés során összegzik a szerzők azt, hogy milyen eredményekről számolnak be a megvizsgált kutatások, milyen hasonlóságok és milyen eltérések mutatkoznak meg közöttük, illetve az eltérések alapján milyen további kutatásokat motiváló kérdések, problémák fogalmazhatók meg. A hetedik lépés pedig a szisztematikus áttekintés tulajdonképpen megírása és publikálása (1).

Egy szisztematikus áttekintés elkészítéséhez szükség van minimum kettő, de inkább több kutatóra; jellemzően egy (ritkán több) pontosan meghatározott kutatási kérdésre; a fontosabb tudományos adatbázisokhoz, folyóirat-archívumokhoz való hozzáférésre; aránylag hosszabb kutatási és elkészítési időre; valamint az áttekintés elkészítéséhez szükséges technikai háttérre (például jegyzetkészítő, szövegszerkesztő és táblázatkezelő szoftverekre) (1).

A szisztematikus áttekintés rendkívül nagy idő- és munkaerőigénye miatt rövidebb távú projektek vagy kislétszámú kutatócsoportok, önállóan dolgozó kutatók számára nem kivitelezhető. Erre a problémára válaszul született meg a rapid review módszere (eredetileg az orvostudományban, kifejezetten a döntéshozatal megelőző szintézis céljából), amely a szisztematikus áttekintés alapelveit és lépéseit követi, a gyorsaság érdekében azonban elhagyva vagy módosítva annak egyes elemeit (Garritty et al. 2021). Az 1. számú táblázat a két módszer közötti eltéréseket foglalja össze a Virginia Commonwealth University könyvtárának útmutatója nyomán (4).

1. táblázat

A gyorsított áttekintés és a szisztematikus áttekintés jellemzőinek összehasonlítása (4)

	Gyorsított áttekintés (Rapid review)	Szisztematikus áttekintés (Systematic review)
Időkeret	kb. 1-6 hónap	kb. 1 év
Források	kizárható a manuális keresés és a szürke irodalom	teljességre törekvő
Keresési feltételek	korlátozó feltételek szabhatók pl. a publikációk nyelvére vagy a megjelenés évére vonatkozóan	ajánlott a teljességre törekvés
Szintézis	az eredmények leíró jellegű bemutatása	az eredmények leíró jellegű bemutatása, amelyhez metaanalízis is kapcsolódhat

A kísérlet bemutatása

A következőkben egy, a jelen tanulmány szerzői által végzett kísérletet ismertetünk, amelynek célkitűzése kettős. Elsődleges a hazai nyelvészeti kutatásokban egyelőre kevésbé elterjedt módszernek, a szisztematikus irodalmi áttekintésnek, illetve egy lehetséges alkalmazási módjának bemutatása. Másodlagos cél pedig a szisztematikus áttekintés rövidített módszerét alkalmazva vizsgálni azt, hogy milyen szempontokból kutatják az iskolai fogalmazástanítás elméletét és gyakorlatait a magyar nyelvű tudományos cikkekben leírt empirikus kutatások, egy magyar cikkadatbázis és egy tudományos munkák keresésére specializált internetes keresőfelület találatai alapján, figyelembe véve az alkalmazott kísérleti jellegű eljárás korlátait.

A kutatás kérdései

A kísérlet tehát a systematic review rövidített változatát, a nemzetközi szakirodalomban rapid review-nak nevezett módszerét (Hamel et al. 2020) alkalmazva a következő kérdésekre keresi a választ. Milyen életkori csoportokra, milyen iskolatípusokra, illetve az írásbeli szövegalkotás mely szövegtípusaira vonatkoznak azok az empirikus kutatások, amelyeket a kutatás által meghatározott adatgyűjtési protokollt alkalmazva feltárható magyar nyelvű szakcikkekben mutatnak be? Továbbá vizsgálja azt is, hogy milyen eredményekre jutnak ezek a kutatások. Mindezek mellett pedig áttekinti azt, hogy témájuk, elsődleges jellegük alapján milyen fő kategóriákra oszthatók a kísérlet során talált tudományos munkák.

Anyaggyűjtési protokoll

Az iskolai fogalmazástanulással és -tanítással kapcsolatos magyar nyelven megjelent tudományos munkák vizsgálati témáinak és szempontjainak összegyűjtéséhez felhasznált cikkek az áttekintésben két ismert és a magyar szakirodalomfeltárások során gyakran alkalmazott internetes felületről, a MATARKA-adatbázis (5) anyagából, valamint a Google Scholar (Google Tudós) (6) internetes keresőfelületének találati listájából származnak. A keresőfelületek kiválasztásának fő szempontja az volt, hogy az adatbázisok közismertek, és bárki számára ingyenesen hozzáférhetőek legyenek. A cikkek keresése és válogatása 2023 tavaszán történt. A MATARKA adatbázisából kinyert cikkek 1901 és 2021 között keletkeztek. A Google Scholar felületén talált cikkek esetében a keletkezés évszámát aránylag nehéz megállapítani, a rendelkezésre álló adatok alapján a merítés ezen a felületen is nagynak tekinthető: a friss cikkektől egészen a majdnem száz éve keletkezett írásokig terjed.

A fenti online platformokon a témával kapcsolatos előzetes tájékozódás után két meghatározott kulcsszó, a *fogalmazás* és a *szövegalkotás* alapján történt keresés a szakirodalmi tételek címében. A cél tehát olyan munkák kiszűrése volt, amelyek címe tartalmazza a meghatározott két kulcsszó valamelyikét. A keresőkifejezések kiválasztása a módszer egyik kulcsfontosságú lépése, de egyben a módszer korlátaira, az alkalmazásában rejlő kockázatokra is rámutat. A kiválasztott kulcsszóknak egyrészt a választott keresőkifejezéseknek az adott kutatási területen minél gyakrabban használnak, elterjedtebbnek kell lenniük, hogy általuk minél több tudományos munkát érjünk el a témában. Emellett azonban kellően specifikusnak is kell lenniük, máskülönben aránytalanul sok irreleváns találatot kapunk. A kutatás a kulcsszók kiválasztásakor a magyar közoktatásban megszokott, a Nemzeti alaptantervre (NAT 2020) és a kerettantervekre (Kerettanterv 2020) is jellemző fogalomhasználatot vette alapul. Törekedett olyan fogalmak használatára, amelyek lehetőség szerint minél több várhatóan releváns szakirodalmi találatot eredményeznek, ugyanakkor kellően általánosak ahhoz, hogy ne befolyásolják a kutatás fókuszát. Így elvetette például az *írás-készség* kulcsszót, amely ugyan különösen alsó tagozaton bevett szakkifejezés, ám keresőkifejezésként nagyobb arányban eredményez az idegennyelv-elsajátítással kapcsolatos találatokat, illetve a konkrét szövegtípusokra utaló kifejezéseket (példuá *esszé*, *leírás*, *elbeszélés* stb.). Az utóbbiak azért kevésbé alkalmasak a módszer szempontjából, mert speciális jelentésüknél fogva egyesével kis számú releváns találatot hoznának, ugyanakkor a túlzottan sok keresőkifejezés használata jelentősen növeli a későbbi szűrés elvégzéséhez szükséges időtartamot. A *fogalmazás* szó egyaránt utal magára az írásfolyamatra, az ennek eredményeként létrejött írásműre (ám nem utal annak szövegtípusára), illetve az alsó tagozaton tantárgynévként is használatos. A *szövegalkotás* kulcsszó ugyan vonatkozhat írásbeli és szóbeli megnyilatkozásokra is, mivel azonban gyakran a szöveggörnyezetből derül ki a pontos jelentése, nem pedig a hozzá kapcsolt *írásbeli* vagy *szóbeli* jelzőkből, a keresőkifejezések között ezek sem szerepeltek. A fent említett szakkifejezéseken kívül a Nemzeti alaptantervben (NAT 2020) és a kerettantervekben (Kerettanterv 2020) is többször előfordul az *írásbeli kommunikáció* említése, ennek jelentése azonban túlmutat a szorosán vett írásbeli szövegalkotáson. Emellett mindkét dokumentumban gyakori, hogy egy-egy fogalom használata helyett körülírják a kutatásban vizsgált kompetenciaelemre vonatkozó tartalmakat, például "a diákok különböző kommunikációs helyzetekben, szóban és írásban

is helyesen, szabatosan ki tudják fejezni önmagukat” (Kerettanterv 2020: 1), vagy “a nyelv tudatos és reflektív alkalmazásával eredményesen kommunikálnak” (NAT 2020: 301), ezek a megfogalmazások azonban a keresőfejezések meghatározásakor nem tekinthetők irányadónak.

A keresés eredményeként kapott találati listák szűrése manuális módszerekkel, több fázisban történt. Az első fázis a cikkek cím, illetve típus és tudományterületi besorolás alapján történő szűrése volt. A második fázisban a folyóiratok jellegét alapul véve megkezdődött a témába vágó cikkek kategóriákba sorolása (lásd 3.3.), a harmadik fázisban pedig a cikkek teljes szövegét vizsgálva, tartalmi szűrés alapján történt meg a kutatás szempontjából releváns tételek kiválasztása és a kategorizáció véglegesítése.

A cikkek válogatásának szempontjai

Az adatgyűjtési protokoll alapján a kutatás szempontjából relevánsak voltak azok a munkák, amelyek a közoktatásban résztvevő (6–19 éves korosztály) diákok írásbeli szövegalkotásához kapcsolódó empirikus kutatások eredményeit ismertetik.

Ezzel összefüggésben a cikkek válogatása során nem minősültek relevánsnak a különböző köteteket vagy cikkeket bemutató recenziók, és azok a munkák sem, amelyek a *fogalmazás* és *szövegalkotás* kifejezéseket nem a kutatás által keresett jelentésben tartalmazták, illetve nem nyelv- vagy neveléstudományi, hanem más tudományterülethez (például irodalomtudományhoz) tartoztak. Azok a munkák, amelyek a vizsgált témával kapcsolatosak, de nem kutatásokat, hanem pedagógusok számára készített, gyakorlatban alkalmazható tananyagokat, óravázlatokat tartalmaztak, vagy jó gyakorlatokat mutattak be, külön kategóriába kerültek. Ennek oka az volt, hogy bár a területre irányuló tudományos kutatások összefoglalása szempontjából nem minősülnek releváns találatnak, a lehetséges újabb kutatási irányok meghatározásában nagy jelentőségük lehet ezeknek az írásoknak, hiszen jellemzően gyakorló pedagógusok osztálytermi tapasztalatain alapuló meglátásaira, problémafelvetéseire világítanak rá.

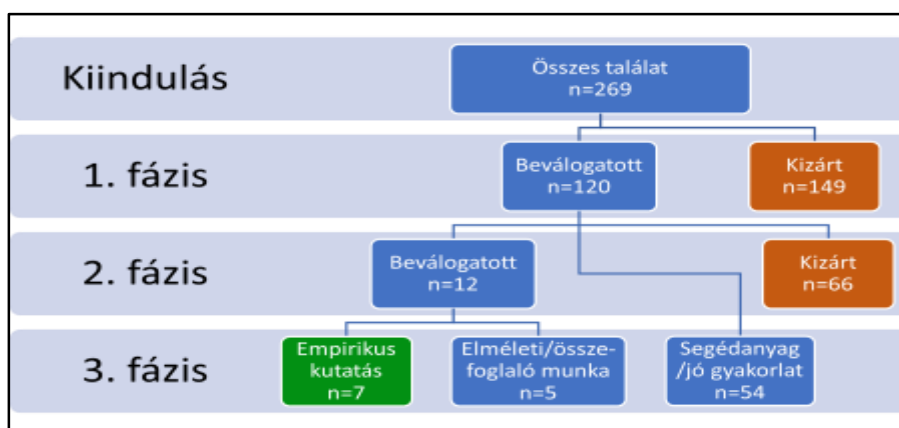
A MATARKA magyar nyelvű tudományos és szakmai folyóiratokat, valamint az ezek lapszámaiban megjelent cikkek keresését lehetővé tévő adatbázis, így az innen összeállított találati listák kizárólag folyóiratcikkeket tartalmaztak. A Google Scholar azonban ennél kevésbé speciális keresőfelület, az innen összeállított találati listákon így a folyóiratcikkek mellett megjelentek egyetemi szakdolgozatok, doktori disszertációk és tankönyvek, monográfiák is. A kutatás elsősorban a tanulmánykötetekben vagy folyóiratokban megjelent tanulmányokra, doktori disszertációkra irányult, ezért a vizsgálatba nem kerültek be az egyetemi szakdolgozatok, valamint a fogalmazás(tanítás) elméletét bemutató könyvek és tankönyvek sem.

Cikkek keresése és válogatása

A cikkek válogatásának folyamata

A két adatbázisban lefuttatott keresések a duplikátumok eltávolítása után összesen 269 találatot eredményeztek. A szűrés első fázisa 60 tételt zárt ki műfajuk alapján (recenziókat, konferenciabeszámolókat, szakdolgozatokat). 78 tanulmányról állapította meg, hogy más tudományterülettel foglalkoznak (például jogtudomány, irodalomtudomány, fordítástudomány), a fogalmazás vagy szövegalkotás kulcsszót pedig nem 'írásbeli szövegalkotás', hanem 'általános értelemben vett, nem feltétlenül összefüggő szövegre vonatkozó megfogalmazás, illetve gyakran szóbeli szövegalkotás' jelentésben használják. További 19-et pedig egyéb okból zárt ki (például a cikket megjelentető folyóirat jellege miatt). A fennmaradó 120 tételt a szűrés második fázisa vizsgálta. A cím és a típus alapján megfelelőnek ítélt 120 találatot az absztraktok, illetve bizonytalan esetekben a teljes szöveg alapján válogatta ki. Ebben a fázisban többségében olyan cikkeket zárt ki, amelyek szakmódszertani szempontból tárgyalják a fogalmazástaniítást, nem tartalmaznak azonban sem szakirodalom-feltárára épülő elméleti megalapozást, sem kutatási eredményeket. Ezek zömmel gyakorló tanárok, tanítók által megjelentetett, jó gyakorlatokat, feladattípusokat, órászervezési ötleteket bemutató írások. Továbbá kizárta azokat a műveket, amelyekről a teljes szöveg elérésekor derült ki, hogy szakdolgozat, recenzió vagy egyéb nem vizsgált kategóriába tartozó szöveg.

A harmadik szűrési fázisban a cikkek teljes szövegét vizsgálva készült el a relevánsnak ítélt szakirodalmi tételek végső listája és kategorizációja. A szűrési folyamatot az 1. ábra szemlélteti.

1. ábra

A találatok szűrésének folyamata

A cikkek válogatásának eredménye

A harmadik válogatási fázis elvégzése után a két felületen talált, iskolai fogalmazással foglalkozó tudományos munkák témája és elsődleges jellege alapján a következő fő kategóriák születtek:

- gyakorló pedagógusok által írt fogalmazástanítási tapasztalatokat és ezzel kapcsolatos kérdéseket, valamint problémákat és ezek megoldását célzó jó gyakorlatokat leíró munkák (n=54),
- a fogalmazástanulást és -tanítást elméleti szempontból vizsgáló vagy a témával kapcsolatos korábbi kutatási eredményeket összefoglaló, empirikus kutatást nem tartalmazó tanulmányok (n=5),
- a témával kapcsolatos empirikus kutatást is bemutató írások (n=7).

A fenti kategóriák közül a legtöbb cikk a gyakorló pedagógusok által írt munkák kategóriájába tartozik. Az áttekintés szempontjából valóban relevánsnak tekinthető (tehát empirikus kutatást tudományos igénnyel bemutató) írások száma pedig meglehetősen alacsony, hiszen mindössze 7 darab ilyen cikk szerepel a listában. A továbbiakban e tanulmányok tartalmának összegzése következik abból a szempontból, hogy a fogalmazással kapcsolatban mit és hogyan vizsgálnak, illetve milyen eredményekre jutottak.

Korcsoportok, iskolafokok és szövegtípusok a fogalmazással kapcsolatos empirikus kutatásokban

A fogalmazástanítást és -tanulást vizsgáló empirikus kutatásoknak közös pontja, hogy reflektálnak arra, hogy a fogalmazás tanítása és tanulása nehéz pedagógiai feladat. Nehéz elérni azt, hogy a diákok szeressék, hasznos feladatnak tekintsék, és sajátjuknak érezzék a fogalmazási feladatokat, ugyanakkor emellett megfeleljenek minden olyan elvárásnak, amelyet a kerettantervek előírnak. Szintén többször kerül említésre a felső elvárások és az oktatás valós nehézségei között húzódó ellentét. Megjelenik az a probléma is, hogy bár a kerettantervek a kezdetektől a tanulók egységes fejlesztését és fejlődését várják el, a fogalmazási készség minősége annyira eltérő lehet az egyes diákok között, hogy az egységes fejlesztés megvalósítása nem megoldható. Az áttekintés során feltárt empirikus kutatásoknak a fogalmazástanításon belül konkrétan vizsgált szempontjait és eredményeit az 2. számú táblázat foglalja össze:

2. táblázat

Az empirikus kutatások vizsgált szempontjainak összesítése

Tanulmány	A kutatás módszere	Vizsgált korcsoport	Vizsgált iskolafok	Vizsgált szövegtípus
Domokos 1918	kísérlet	4. osztályos diákok	általános iskola	elbeszélő szöveg (mese)
Hagyó–Nagy 1974	kísérlet	4. osztályos diákok	általános iskola	elbeszélő szöveg (mese)
Kernya 1992	esettanulmány	3. osztályos diákok	általános iskola	elbeszélő szöveg (kép alapján alkotott szöveg)
Szabóné Balogh 2008	kísérlet	5–6. osztályos diákok	általános iskola	nem derül ki egyértelműen
Buda 2011	online kérdőív	11 és 20 év közötti adatközlők	nem derül ki egyértelműen	nem derül ki egyértelműen
Kisné Bernhardt 2012	kísérlet	9. és 11. osztályos diákok	középiskola (két tanítási nyelvű és nem két tanítási nyelvű gimnázium és szakközépiskola)	esszé (megadott témában)
Major 2015	kísérlet	9. és 12. osztályos diákok	gimnázium	esszé

Az alábbiakban kiválasztott tanulmányok tartalmának ismertetése megjelenésük szerint időrendi sorrendben következnek.

Domokos (1918) a beleélő fantázia fogalmazási feladatokban való mozgósításának hatékonyságát és lehetőségeit vizsgálja. Tapasztalata az, hogy az olyan esetekben, amelyekben a tanulók olyan elbeszélő szövegeket írnak, amelyekben működésbe lép a beleélő fantázia, sokkal jobb minőségű szövegek keletkeznek. Ugyanakkor tapasztalata az is, hogy a beleélő fantázia a fogalmazási feladatoknál nem mindig, hanem csak esetlegesen lép működésbe. A szerző arra a kérdésre keresi a választ, hogy a beleélő fantázia hogyan hívható elő tudatosan annak érdekében, hogy az esetlegesség helyett folyamatosan alkalmazható legyen az oktatásban. A bemutatott kísérletet a szerző negyedik osztályban, novemberben végezte el, továbbá említést tett arról, hogy harmadik osztályban is

végzett hasonló kísérletet, hasonló eredményekkel. A kísérlet részeként a fogalmazására elején egy rövid történetet mesélt el, amelyhez eszközöket is használt (gesztenyelevelet és gesztenyét). A diákoknak ezt a mesét kellett utána folytatnia, a feladatra 45 perc állt rendelkezésükre, a címet maguk választották. A leírásban a szerző megemlíti azt is, hogy a kísérlet idején a diákok nem teljesen az általuk megszokott bizalmi környezetben írták szövegeiket, ugyanis az osztályfőnökön kívül három tanár volt még jelen (a kísérletet végző személy és két érdeklődő). A kísérlet eredményeként a 10 diák közül kivétel nélkül mindenki készített valamilyen szöveget, azok is, akiknek korábban ez nem, vagy nagyon nehezen ment. Következtetésként Domokos (1918) megállapítja, hogy a beleélő fantázia mozgósítása a fogalmazás tanításában hatékonyan alkalmazható annak érdekében, hogy a diákok élvezzék a fogalmazási feladatot, és jó emlékeket szerezzenek ezzel kapcsolatban. Az olyan mozgalmas feladatok tehát, amelyek aktív, felfokozott érzelmi állapotot idéznek elő, hatékonyak lehetnek az írásbeli szövegalkotás megkedveltetésében, a szövegek minőségének a javításában, és ezáltal a fogalmazási készség fejlesztésben is (Domokos 1918).

Hagyó és Nagy (1974) cikke az önálló szövegalkotási feladatok oktatásban való alkalmazásához kapcsolódik. A szerzők leírják, hogy az önálló szövegalkotást ösztönző feladatok hatékonyan alkalmazhatók annak érdekében, hogy a diákok a fogalmazást sajátjukénak érezzék, saját gondolataikat fejezzék ki. Az ilyen feladatok alkalmazása azonban problémát is jelenthet, mivel a jobb képességű tanulókat motiváltabbá és magabiztosabbá, a kevésbé jó képességűeket viszont kétségbeesetté és bizonytalanná teheti. A szerzők arra a kérdésre kívánnak választ kapni, hogy csökkenthető-e a diákok magabiztosságában (és ezáltal teljesítményük minőségében) érzékelhető különbség úgy, hogy az önálló szövegalkotásra lehetőséget adó feladatok nem kerülnek ki a tanórák anyagából. A szerzők a kérdés megválaszolásához egy negyedik osztály bevonásával végeztek el egy frontális foglalkozásból és csoportmunkából álló kísérletet a tanév második felében. A választott osztályban a tanulók fogalmazási készségében és ehhez kapcsolódó magabiztosságában érzékelhető különbség erősebben tapasztalható szintű volt. A kísérlet elvégzését magába foglaló tanórát a szerzők olyan időpontban tartották meg, amikor a diákok már tanultak az elbeszélő szöveg alkotásáról, ismereteik begyakorlottságának szintje pedig a meghatározott optimális szint környékén mozgott, de még nem érte el azt. A szerzők által elvégzett kísérlet eredményei alapján megfelelő módszertant alkalmazva megvalósítható úgy a fogalmazás tanítása, hogy a diákok között ne alakuljon ki túl nagy ellentét, de megmaradjon az önálló szövegalkotás tere is (Hagyó–Nagy 1974).

Kernya (1992) kiindulásként három, képek alapján készített elbeszélő fogalmazást mutat be, amelyeket 3. osztályos diákok írtak az aktuális tanév októberében. A bemutatott munkák közös pontja az, hogy szövegük – kisebb helyesírási és stilisztikai hibáktól eltekintve – megfelelő minőségűnek tekinthető. A cím és az azt követő szöveg között azonban csak egy munka esetében figyelhető meg teljes kohézió, a másik két esetben viszont a diákok által választott cím nem egészen illik a szöveghez. Kernya (1992) leírja, hogy annak, hogy egy diák nem megfelelő címet választ a fogalmazásának, alapvetően három oka lehet. Egyrészt okozhatja az, hogy a címadás bonyolult gondolkodás-lélektani folyamat, amelyhez olyan szintű szövegalkotási képességre van szükség, amelynek során a szerző pontosan végig tudja gondolni, hogy milyen lesz a kész szöveg. Másrészt következhet a fogalmazási feladatok

előkészítésének nem megfelelő módszertanából. Harmadrészt pedig lehet annak a következménye is, hogy a fogalmazást készítő diák valamiért nem rendelkezik a megfelelő szövegtani ismeretekkel ahhoz, hogy jó címet tudjon választani a szövegnek. A munka tehát három fogalmazás kvázi esettanulmányként történő bemutatásával arra mutat rá, hogy a fogalmazás kutatásában a konkrét szövegen túl más aspektusok – így például a szöveg és a cím kohéziójának – vizsgálata is fontos a problematikus területek felderítésekor (Kernya 1992).

Szabóné Balogh (2008) a szóbeli és az írásbeli szövegalkotás számítógépes fejlesztésének lehetőségeit járja körül. A bemutatott kísérletben részt vevő 160 diák különböző számítógépes feladatokat oldott meg fejlesztő foglalkozások keretében. Ezek közül a szerző egy konkrét példát említ, amely a szövegalkotás fejlesztésére irányul. Ebben a feladatban a diákoknak három megadott kifejezés alapján szövegszerkesztő program segítségével kellett mesét írniuk. A fejlesztés eredményességének értékelésekor a tanulók szövegalkotási és szövegértési teljesítményének százalékos változását mutatja be a szerző a program kezdete és vége között, ugyanakkor a fejlesztésben részt vevő 160 diák közül csak 18 főre terjed ki ez a mérés. Bár a mérések azt mutatják, hogy a digitális eszközökkel támogatott fejlesztés eredményes lehet, a résztvevők kis létszáma, a kontrollcsoportra vonatkozó mérések hiánya, valamint az a tény, hogy a bemeneti és a kimeneti teljesítmény mérésének körülményeit, módját a szerző nem ismerteti, nem teszi lehetővé, hogy a kutatás eredményeit általános érvényűnek tekintsük (Szabóné Balogh 2008).

Buda (2011) cikke azt vizsgálja, befolyásolja-e az internetezéssel töltött órák száma és a gyakori rövidítéshasználat a fiatalok fogalmazási készségét. A tanulmányban bemutatott empirikus kutatásban az online önkitöltős kérdőív módszerét alkalmazta. A vizsgálatban 172 fő 11 és 20 év közötti adatközlő (átlag életkor: 16,7 év) vett részt. A vizsgálat eredménye szerint a heti 40 óránál többet internetezők nagyobb arányban kaptak gyengébb osztályzatot fogalmazásaikra, mint az ennél kevesebbet netezők. Az interneten töltött órák csökkenésével azonban nem növekedett egyenes arányban a jobb osztályzatok aránya. Így a szerző szerint csak az állapítható meg, hogy az internetezés befolyásolhatja a fiatalok fogalmazási készségét, ugyanakkor egyénenként eltérő mértékű lehet az, hogy mennyire. Buda kutatása tehát nagyon fontos területet vizsgál, jelen kutatás szempontjából azonban kevésbé használható, mivel nem konkretizálja az iskolafokot, a korosztályt és a szövegtípust, illetve nem ad információt arról sem, hogy a kérdőív pontosan hogyan vizsgálta a fogalmazásokra kapott osztályzatokat (Buda 2011).

Kisné Bernhardt (2012) két tanítási nyelvű (kísérleti csoport) és nem két tanítási nyelvű (kontrollcsoport) középiskolai képzésben részt vevő 9. és 11. évfolyamos tanulók anyanyelvi és idegen nyelvi fogalmazáskészségét vizsgálta. A fogalmazások értékelésében Molnár (2002) szempontrendszerét alkalmazta, a szövegalkotási készségek mellett pedig a tanulók fogalmazásfeladatokhoz fűződő stratégiáit és attitűdjeit is feltárta. Kutatásának eredménye szerint a két tanítási nyelvű képzésben tanuló diákok az anyanyelvi és a célnyelvi (angol) fogalmazásfeladatban is magasabb szinten teljesítettek a kontrollcsoportnál. A két fogalmazásfeladat eredményében mindkét tanulócsoport esetében szignifikáns korreláció volt megfigyelhető. A kutatás kimutatta, hogy az anyanyelvi és az idegen nyelvi

szövegalkotás között kölcsönös összefüggés áll fenn, azaz az egyik nyelven végzett szövegalkotási gyakorlatok a másik nyelvű fogalmazáskészséget is erősítik. A tanulói stratégiák kérdőíves vizsgálata a fogalmazásfeladat megvalósításának elemeire irányult: a vázlat- és piszkozatírás, az önellenőrzés és az újírás lépéseit a kísérleti és a kontrollcsoportba tartozó diákok hasonló arányban alkalmazták. Az attitűdvizsgálat eredménye a kísérleti csoportban összefüggést mutatott a fogalmazásfeladatokhoz fűződő pozitív gondolatok és az írásbeli szövegalkotás eredményessége között (Kisné Bernhardt 2012).

Major (2015) disszertációjában retorikai szempontok mentén vizsgálja 9. osztályos és 12. osztályos tanulók esszé jellegű fogalmazásait. A dolgozatok elemzését a szerző saját mérőlappal végezte, amely az érettségi vizsgával összhangban álló követelményeket támaszt. A kutatás eredményei rámutatnak arra, hogy a műfaj ismerete megkönnyíti a szövegalkotás folyamatát, ez különösen a végzős diákok dolgozataiból tűnt ki. A fogalmazásokban előforduló leggyakoribb hibák a feladat lemásolása tényleges önálló szövegalkotás helyett, az ok-okozati összefüggések felismerésében ejtett hibák, illetve az, hogy a tanuló nem tér ki valamennyi, a feladatban elvárásként megjelölt szempontra. A legnagyobb kihívást az objektivitás és a szubjektivitás megfelelő arányának megtalálása jelentette a diákoknak. Emellett a vizsgálat azt is megmutatta, hogy a vázlatírás elősegíti a helyes felépítésű szövegek megalkotását, ezen a téren azonban célzott fejlesztésre lenne szüksége a tanulóknak. A disszertáció további megállapításai speciálisan a szövegek retorikai szempontú elemzéséhez kapcsolódnak, nem a kutatásban résztvevő tanulók általános szövegalkotási képességeire vonatkoznak.

Következtetések

Ahogy az a gyakorló pedagógusok tapasztalatait, problémáit, jó gyakorlatait bemutató cikkek nagy száma mutatja, az iskolai írásbeli szövegalkotás tanulásának és tanításának kérdése a pedagógusok körében olyan téma, amelyről sokaknak van tapasztalatuk és véleményük. Az ilyen jellegű írásokban megjelenő problémafelvetések alapján a pedagógusok számára nyilvánvaló, hogy a fogalmazási készség bonyolult és nehezen fejleszthető készség, amelynek több problematikus pontja is van. Ezek komplex megközelítést, alapos tantárgy-pedagógiai felkészültséget, sokszínű módszertani szemléletet igényelnek. A bemutatott óravázlatok és kipróbált jó gyakorlatok megosztása pedig azt mutatja, hogy a pedagógusok nemcsak a terület problematikus mivoltával vannak tisztában, hanem motiváltak a lehetséges megoldások megtalálásában is.

Mindezek után felvetődik a kérdés, hogy annak ellenére, hogy a gyakorló pedagógusok a fent leírtak alapján évtizedek óta érzékelik, hogy az írásbeli szövegalkotási készség fejlesztésével kapcsolatban újabb és újabb módszertani ajánlásokra, ötletekre van szükség, mi az oka annak, hogy a területet vizsgáló kutatások száma ennyire alacsony. Ez a tendencia vélhetően legalábbis részben arra vezethető vissza, hogy az írásbeli szövegalkotásnak nemcsak a tanítása és a szaktanárok által történő értékelése rendkívül munkaigényes folyamat, hanem az empirikus vizsgálatokat lefolytató kutatók is hasonló nehézségekkel szembesülhetnek. Az adatgyűjtés, a hosszabb írott szövegek feldolgozása, elemzése mind rendkívül sok időbe telik, a kutatási eredmények gyakorlati hasznosíthatósága pedig

szintén sok akadályba ütközik. Egy olyan területen, amelyen a szaktanárok eleve időhiánnyal küzdenek (Tolnai Varga 2018), különösen nehézkes kísérleti tananyagok, új módszerek tesztelése, eredményességük mérése. Ezzel egybecseng az a tény is, miszerint sem az országos kompetenciamérésnek (2022-től digitális országos méréseknek) (2011. évi CXCV. törvény 80. §), sem a nagy nemzetközi méréseknek, így az OECD által szervezett PISA, és az IEA (International Association for the Evaluation of Educational Achievement) Magyarországon lefolytatott méréseinek, a PIRLS-nek, a TIMSS-nek, és az ICILS-nek a feladatsorai nem irányulnak közvetlenül a részt vevő tanulók írásbeli szövegalkotási képességének a vizsgálatára (Turner–Adams 2007; Balázs–Horváth 2011: 352–358). Az említett mérések lebonyolítása az utóbbi évtizedben már egyre inkább digitális felületeken történt, ezzel jelentősen könnyítve és gyorsítva a feldolgozás és az értékelés folyamatát is (Csapó 2015). Az még kérdéses, hogy akár a digitalizáció, akár a mesterséges intelligencia alapú automatizált szövegelemzésben rejlő lehetőségek milyen újdonságokat hoznak majd a kompetenciaterülethez kapcsolódó kutatásokban.

Az empirikus kutatások áttekintésének eredményeiből arra lehet következtetni, hogy a fogalmazáskészséggel kapcsolatos kutatásokban alaposabban feltárt területnek tekinthető a 3. és a 4. osztályos diákok körében az elbeszélő szövegek alkotása. Ezzel szemben a közoktatás további szintjeinek, vagyis az általános iskola felső tagozatának és a középiskolai tanulmányoknak a kutatása meglehetősen alulreprezentált területnek tekinthető. Az elbeszélésnél sokkal kisebb arányú a további szövegtípusok vizsgálata is.

Ez a következtetés azért kiemelendő, mert éles ellentmondásra mutat rá a tudományos kutatások fókuszja és az oktatás gyakorlata között, hiszen a fogalmazási készség minőségét az általános iskola felső tagozatán és a középiskolában is ellenőrzik. Ezekben a szintekben pedig az elbeszélő szövegek mellett megjelenik az érvelő szövegalkotás (nyolcadik osztályos középiskolai felvételi), valamint a tárgyi tudásról számot adó esszé (érettségi) szövegtípusa is.

A cikkek keresésekor alkalmazott korlátozó tényezők miatt fontos hangsúlyozni, hogy a tanulmány előző fejezetében leírt eredmények, illetve a jelen fejezetben levont következtetések nem tekinthetők általános, a fogalmazástanulás és -tanítás témakörének egészére vonatkozó, arról teljes képet adó eredményeknek, hanem kizárólag a feltárt és elemzett cikkekből levonható, tendenciaszerű megállapításokként értelmezendők.

A kísérlet tanulságai

Az előbbieken bemutatott kísérlet a nemzetközi szakirodalomban *rapid review*-nak nevezett, a szisztematikus áttekintés módszerén alapuló, de annak folyamatát jelentősen lerövidítő szakirodalomáttekintési módszert alkalmazta. Ennek a módszernek természetes velejárója az, hogy az irodalomfeltárás idő- és munkaigényességének csökkentése érdekében a kutatás során erőteljesen korlátozza az adatgyűjtés feltételeit.

A kísérlet a kereséshez használt adatbázisok és kulcsszavak számát korlátozta, valamint a kulcsszók találatokban történő előfordulását a tudományos munkák címeire szűkítette. Egy ilyen szűrőket alkalmazó áttekintés természetesen nem ad olyan teljes képet a meghatározott témáról, mint egy hagyományos szisztematikus áttekintés. Ennek okai – ahogyan arra a kísérlet tapasztalatai is rámutatnak – a következők:

- Az adatbázisok számának korlátozása erőteljesen befolyásolhatja azt, hogy milyen tudományos munkákhoz férünk hozzá. A MATARKA adatbázis például csak folyóiratcikkeket tartalmaz, így más típusú publikációk (például a témával foglalkozó monográfiák, szakdolgozatok, könyvfejezetek stb.) feltárását nem teszi lehetővé.
- A kulcsszók számának korlátozása kizárja a vizsgálat fókuszából azokat a munkákat, amelyek más kulcsszót használnak a téma megjelölésére akkor is, ha szakmai szempontból fontos alapműnek tekinthetők, vagy a kutatás szempontjából fontos eredményt hoznának.
- A címekben történő előfordulásra való szűkítés pedig szintén kizárhat a kutatás látóteréből olyan fontos munkákat, amelyek a felhasznált kulcsszókat címükben ugyan nem, de szövegükben tartalmazzák.

A bemutatott kísérlet eredményei alapján megfogalmazható, hogy egy ilyen rapid review jellegű áttekintés korlátozó tényezői ellenére is hasznos eljárás lehet például egy hosszabb távú kutatás előkészítése során végzett előzetes tájékozódáshoz. Hasznos lehet akkor is, ha azt szeretnénk felmérni, hogy az általunk elérhető adatbázisokban milyen tételeket érhetünk el egy meghatározott témához kapcsolódva. A kísérlet tapasztalatai alapján ahhoz, hogy a szakirodalom-áttekintés ilyen korlátozott módon is hasznos és releváns eredményeket hozzon, a kutatási kérdés konkrét megfogalmazása és az adatgyűjtési protokoll szigorú betartása mellett az alábbi szempontok mérlegelése elengedhetetlenül fontos lehet az adatgyűjtési protokoll kidolgozása során:

- Célszerű olyan adatbázisokat kijelölni, amelyeket az adott tudományterület képviselői gyakran használnak szakirodalom-feltárásaik során, illetve amelyek szakmai szempontból elismert felületnek tekinthetők. A kísérlet azért a Google Scholar és a MATARKA felületeit választotta, mert a magyar nyelvészeti kutatásokban ezek mindenképpen a leggyakrabban használt források közé sorolhatók.
- A kulcsszók kijelölésekor egyrészt célszerű mérlegelni azt, hogy melyek azok a kifejezések, amelyek az adott téma szempontjából valószínűleg sok releváns találatot adnak majd. Emellett viszont célszerű felmérni azt is, hogy vannak-e olyan kulcskifejezések, amelyek az adatgyűjtés fókuszát a meghatározott témától eltérő irányba terelhetik. A kísérlet például a *fogalmazás* és *szövegalkotás* kifejezések mellett azért nem használta például az íráskészség kulcsszót is, mert ez nagy számban eredményezett volna olyan találatokat, amelyek az anyanyelvi nevelés helyett az idegennyelv-oktatáshoz kapcsolódnak (ld. bővebben 3.2.)
- Fontos említést tenni arról is, hogy a kulcsszók címekben történő keresése a teljes szövegű keresés kizárása szempontjából erőteljesen korlátozó tényező lehet. Ugyanakkor fontos lehet

mégis alkalmazni egy áttekintő kutatásban. Egyrészt ugyanis vannak olyan adatbázisok (pl. MATARKA), amelyek nem teszik lehetővé a teljes szövegű keresést, így bennük csak címekre tudunk rákeresni. Másrészt pedig – különösen régebben keletkezett munkák esetében – előfordulhat az, hogy egy cikk az interneten olyan formátumban (pl. szkennelve) található meg, amely nem teszi lehetővé a teljes szövegben történő keresést, így ezek a cikkek is csak címük alapján találhatók meg.

- A kísérlet a kutatási kérdés esetében nem korlátozta a feltárt cikkek keletkezésének dátumát, így a találati listákon megközelítőleg százéves munkák is szerepeltek. Természetesen megfogalmazható azonban olyan kutatási cél, és meghatározható olyan téma, amelynek szempontjából a releváns cikkek keletkezésének intervallumát is célszerű lehet korlátozni.
- Végül pedig ahogy a fenti megállapításokból is kiténik, a kísérletünkben bemutatott módszer a teljességre törekvő irodalomfeltárással önmagában nem alkalmas, ugyanakkor más eljárásokkal ötvözve (például kiegészítve a kiválasztott szakirodalmi tételek által hivatkozott munkák vizsgálatával) hasznos adaléka lehet az irodalomfeltárási folyamatának, illetve a kutatói elfoglaltság minimalizálása révén növelheti a kutatás objektivitását.

Összegzés

A tanulmány célja egy, a külföldi szakirodalomban *rapid review* néven ismert módszerhez (Hamel et al. 2020) hasonló szakirodalom-áttekintési módszert alkalmazó kísérleti protokoll kidolgozása, és annak egy magyar nyelvű nyelvtudományi kutatásban történő kipróbálása volt. Ez a módszer a *szisztematikus áttekintés* (systematic review) nevű irodalomfeltárási gyakorlat rövidített formája, amelyet nemzetközi – elsősorban orvostudományhoz kapcsolódó – tudományos munkákban már alkalmaznak, használata ugyanakkor egyelőre nem tekinthető olyan elterjedt gyakorlatnak, mint a szisztematikus áttekintés.

A bemutatott kísérlet tapasztalatai alapján ez a típusú áttekintő munka hasznos megalapozása lehet akár hosszabb távú kutatásoknak is. Az adatgyűjtés szempontjait erőteljesen korlátozó jellege miatt egy *rapid review* jellegű kutatás azonban önmagában nem alkalmas arra, hogy olyan teljes képet adjon egy témáról, mint egy szisztematikus áttekintés. Az orvostudomány területén már elegendő ilyen típusú kutatás eredménye áll rendelkezésre ahhoz, hogy az egyes korlátozó tényezők hatása, kockázata összehasonlítható legyen (lásd Garritty et al. 2021). Amennyiben több ilyen jellegű, nyelvtudományi témájú, illetve magyar nyelvű források vizsgálatára irányuló feltárási munka készülne a jövőben, ezek tapasztalatainak összevetésével lehetőség nyílhatna egy nagyobb hatékonysággal alkalmazható protokoll kidolgozására, módszertani ajánlások megfogalmazására.

Irodalom

- Balázs Ildikó – Horváth Zsuzsanna 2011. A közoktatás minősége és eredményessége. In: Balázs Éva – Kocsis Mihály – Vágó Irén (szerk.) *Jelentés a magyar közoktatásról 2011*. Oktatókutató és Fejlesztő Intézet. Budapest. 325–362.
- Buda Zsófia 2011. Az internet hatása a nyelvhasználatra. Fiatalok fogalmazás- és kifejezőkészsége az internethasználattal összefüggésben. *Tudományos közlemények* 26: 89–105.
- Csapó Benő 2015. A PISA hatása a neveléstudomány fejlődésére. *Educatio* 2: 29–38.
- Domokos Lászlóné 1918. A beleélő fantázia foglalkoztatása a fogalmazás tanításában. *A gyermek: a Magyar Gyermektanulmányi Társaság közlönye*, 5–6: 258–276.
- Garrity Chantelle – Gartlehner Gerald – Nussbaumer-Streit, Barbara – King Valerie J. – Kamel, Chris – Hamel, Candyce – Affengruber, Lisa – Stevens Adrienne. 2021. Cochrane Rapid Reviews Methods Group offers evidence-informed guidance to conduct rapid reviews. *J Clin Epidemiol* 130: 13–22. <https://doi.org/10.1016/j.jclinepi.2020.10.007>
- Hagyó Ernőné – Nagy József 1974. Az önálló fogalmazás differenciált fejlesztése. *Tanító* 5: 17–21.
- Hamel, Candyce – Michaud, Alan – Thaku, Micere – Skidmore, Becky – Stevens, Adrienne – Nussbaumer-Streit, Barbara – Garrity, Chantelle 2020. Defining rapid reviews: a systematic scoping review and thematic analysis of definitions and defining characteristics of rapid reviews. *J Clin Epidemiol* 129: 74–85.
- Juhász Milán 2021. Az érvelő esszé értékelési szempontjainak megítélése pályakezdő és gyakorlott pedagógusok által. *Anyanyelv-pedagógia* 1. <https://www.anyanyelv-pedagogia.hu/cikkek.php?id=879> (2023. május 23.)
- Kerettanterv 2020 = *Kerettanterv az általános iskolák 5-8. évfolyama számára (Magyar nyelv és irodalom)*
- Kernya Róza 1992. Téma – cím – fogalmazás. *Magyartanítás: módszertani folyóirat* 2: 14–16.
- Kisné Bernhardt Renáta 2021. *Az anyanyelvi és idegen nyelvi írásbeli szövegalkotás vizsgálata a két tanítási nyelvű középiskolai oktatásban*. Eötvös Loránd Tudományegyetem, Neveléstudományi Doktori Iskola. Budapest.
- Kokas Károly – Sennyey Pongrácz 2011. Könyvtárak a hálózatban. *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás* 10: 419.
- Major Hajnalka 2015. *Retorika és szövegalkotás*. Eötvös Kiadó. Budapest.
- Molnár Edit Katalin 2009. Anyanyelv – az írásbeli szövegalkotás példája. In: Fazekas Károly (szerk.) *Oktatás és foglalkoztatás 2009*. MTA Közgazdaságtudományi Intézet. Budapest. 139–149.

Nagy Zsuzsanna 2013. Az anyanyelvoktatás programjainak hatása a fogalmazásképesség fejlettségére. *Iskolakultúra* 11: 58–72.

NAT 2012 = *Nemzeti alaptanterv* (2012): <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1200110.kor> (2023. február 21.)

NAT 2020 = *Nemzeti alaptanterv* (2020) *Magyar Közlöny*, 17: 290–446.

Tolnai Varga Piroska 2018. Diskurzusszervező elemek a diákesszékben. *Anyanyelv-pedagógia* 1: 28–39. <https://doi.org/10.21030/anyp.2018.1.3>

Turner, Ross – Adams, Raymond J. 2007. „The Programme for International Assessment: An Overview.”. *Journal of Applied Measurement* 8/3: 237–248.

Szabóné Balogh Ágota 2008. A szóbeli és írásbeli szövegalkotás, a szövegértés fejlesztése számítógéppel. In: Benczik Vilmos (szerk.) *Új utak az anyanyelvi nevelésben és a pedagógusképzésben*. Trezor Kiadó. Budapest. 137–143.

(1) <https://www.scribbr.com/methodology/systematic-review/> (2023. május 23.)

(2) <https://ofi.oh.gov.hu/tudastar/nemzetkozi-kitekintes/egesz-eleten-at-tarto> (2023. május 23.)

(3) <https://training.cochrane.org/handbook/current> (2023. május 29.)

(4) <https://guides.library.vcu.edu/rapidreview> (2023. augusztus 4.)

(5) <https://matarka.hu/> (2023. augusztus 4.)

(6) <https://scholar.google.com/> (2023. augusztus 4.)

Jakab, Dorottya – P. Tóth, Teodóra
Experimental application of the rapid review method in linguistics. Literature review of empirical research in Hungarian on text production in schools

A literature review is an essential step in scientific research. Traditional literature review procedures are used in domestic academic work, while more detailed review practices are used in international literature. Systematic review and rapid review are review methods from the field of medicine with a rigorous methodology to explore and process scientific works related to a specific topic. As such reviews are not common in national practice, the primary aim of this study is to describe the methodology of systematic review and rapid review. In addition, the study presents an attempt to apply the rapid review method to the review of Hungarian scientific articles. The topic of the review is the teaching of text production in public education. The results of the experiment show why it would be important to produce more and more systematic reviews in Hungarian.

Kulcsszók: szakirodalmi áttekintés, rapid review, systematic review, szövegalkotás, fogalmazástanítás

Keywords: literature review, rapid review, systematic review, text production, text production instruction

Az írás szerzőiről

Jakab Dorottya

doktori hallgató

Eötvös Loránd Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar

Nyelvtudományi Doktori Iskola

tudományos segédmunkatárs

Nyelvtudományi Kutatóközpont,

Nyelvtechnológiai és Alkalmazott Nyelvészeti Intézet

[jakab.dorottya\[kukac\]nytud.hu](mailto:jakab.dorottya[kukac]nytud.hu)

ORCID: 0000-0002-2829-3103

P. Tóth Teodóra

doktori hallgató

Eötvös Loránd Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar

Nyelvtudományi Doktori Iskola

általános iskolai tanár

Szentistvántelepi Általános Iskola

[toth.teodora\[kukac\]gmail.com](mailto:toth.teodora[kukac]gmail.com)

ORCID: 0000-0003-2686-3448